DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i3.77

Kiss Ágnes*

# Tóth Károly politikai pályájáról

Tóth Károly politikai szerepvállalásának néhány vetületéről szeretnék beszélni. A kötet szerkezetében tükröződő korszakolás szerint Tóth Károly politikai pályája az 1990–1997 közötti időszakra tehető, amikor pártpolitikusként tevékenykedett. A szövegek ugyanakkor azt tanúsítják, hogy Tóth Károly közéleti tevékenysége folyamatosan reflektált a politikai környezetre, és igyekezett alakítani azt.

A politikai kontextus változásai következtében Tóth Károly politikai pályája három korszakra tagolódik. Az első a kommunista diktatúra alatti ellenállás és disszidens tevékenységek időszaka. A második a rendszerváltásban betöltött szerep. A harmadik pedig a rendszerváltás utáni pártpolitikusi szerepvállalás. A pártpolitika feladása után, 1998-tól egy olyan szakasz következett, ami szintén nem politikamentes, sőt, ekkor egy informális, átfogó, civil közéleti fórumon keresztül igyekezett szolgálni a kisebbségpolitikákat.

Tóth Károly politikai pályájának alapvető vonása az, hogy ezek a korszakok nem elszigetelt epizódok, nem implikálnak radikális szerepváltozást, hanem *egy töretlen, következetes elvi ív megvalósulásai*. A politikai rezsimek változtak, a mozgástér és a rendelkezésre álló eszközök módosultak, az alapelvek azonban állandók maradtak.

Már a nyolcvanas években arra vállalkozott másként gondolkodó barátaival, hogy olyan kulcsfogalmakat vizsgáljon meg és értő módon adjon tovább, mint „nemzetiség" és „nemzeti kisebbség", „nacionalizmus", „liberalizmus", illetve „demokrácia". Ezek számára nem pusztán elméleti kategóriák voltak, hanem a kisebbségi közösség politikai önértelmezésének és útkeresésének eszközei.

A hetvenes-nyolcvanas években alakultak ki azok az értékek és elvek is, amelyek végigkísérték politikai pályáját: az alkotói autonómia, a szervezkedési autonómia, a kultúra és politika szétválasztása, kapcsolódások és együttműködés a többségi nemzetek képviselőivel, a demokratikus intézményrendszer kiépítése és proaktív működtetése. Tóth Károly számára a politika elsősorban intézményépítést jelentett: stabil, működőképes struktúrák létrehozását a kisebbségi közösség számára. Mindezek egyszerre jelentettek elutasítást a kommunista hatalom elnyomásával szemben, távolságtartást a magyar kisebbségi elit alkalmazkodó politikájától.

* A szerző politológus, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatója. E-mail: kissagi79@yahoo.com

Később, a rendszerváltás után pedig kritikai álláspontot a befelé forduló és múltba tekintő sérelmi politikájával szemben.

Bár talán nem ez a kötet legemlékezetesebb mondata, engem különösen megragadott egy megjegyzés, amit Tóth Károly a szlovákiai magyar tudományos intézményrendszer kiépítésének tervéhez fűzött. Mivel ez a történet jól illusztrálja Tóth Károly politikai pályafutásának néhány alapvonását, röviden elmesélem. A Madách Kiadó Új Mindenes Gyűjteményének szerkesztőbizottsága, amit eleve tudományszervező célokkal alakítottak meg 1987-ben, egy átfogó ankét alapján, további szakértők bevonásával aprólékos tervezetet dolgozott ki a szlovákiai magyar tudományosság intézményrendszerének kiépítéséhez. A tervezet hatóságokhoz való továbbításában az írószövetség magyar tagozatában találtak partnerre. A Kulturális Minisztérium válasza nem volt egyértelműen elutasító, ami arra sarkallta a tervezet készítőit, hogy a Csemadok Elnökségének a támogatását kérjék az ügy továbbviteléhez.

És itt jön Tóth sokatmondó megjegyzése: „A tervezet szövegét azután egy Előkészítő Bizottság véglegesítette, melynek az lett volna a feladata, hogy *az intézményrendszer kiépítését akár pozitív, akár negatív fogadtatás esetén is elkezdje*. [Kiemelés K. Á.]”[1] Tehát ha támogatják a hatóságok, ha nem, az intézményrendszer felállításához hozzákezdenek, mert szükség van rá. A történetből kiviláglik a szervező csapat céltudatossága és eltökéltsége, az intézményi lehetőségek maximális kihasználása, kedvezőtlen politikai kontextus esetében pedig informális, akár illegális megoldásokhoz való folyamodás. Utóbbit a csehszlovákiai rendszerváltó forradalom tette tárgytalanná, hiszen az említett lépések 1989 tavaszán és nyarán történtek, de tudni kell, hogy a szervezők közül sokak számára az informális és földalatti működés nem elméleti lehetőség, hanem kipróbált gyakorlat volt.

A történet kapcsán végül felhívnám a figyelmet Tóth Károly saját megfogalmazása szerinti „csökönyös vonzalmára” az intézményes szerveződésekhez.[2] Életútinterjújában azt állítja, hogy ez az igény egészen fiatal korában alakult ki benne, és egész életében arra törekedett, hogy különféle tevékenységeinek intézményes keretet biztosítson. Ilyenek voltak a rendszerváltás előtt a művelődési klubok, az irodalmi színpadok és csoportosulások, majd a Független Magyar Kezdeményezés, a Magyar Polgári Párt, később pedig a civil szervezetek, a Fórum Intézet és a Szlovákiai Magyarok Kerekasztala.

A továbbiakban Tóth politikai pályájának első két szakaszára szeretnék összpontosítani, azaz a diktatúra alatti és a rendszerváltó tevékenységre. Ennek kapcsán néhány hasonlóságra, illetve eltérésre szeretnék rámutatni a szlovákiai magyar és a romániai magyar ellenzéki magatartások között.

[1] Sok emberre lesz szükség. A csehszlovákiai magyar tudományos intézményrendszer időszerű kérdései. In: Tóth Károly: *Autonómiakísértet.* Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2025. 256.

[2] Elbeszélt történelem – A rendszerváltás évei. Tóth Károly (1996–1997). In: Tóth, 2025. 12.

Kezdem a politikai kontextus néhány szembetűnő hasonlóságával és különbségével. Politikatörténeti szempontból 1968 mindkét országban kiemelkedő év volt: reformok, valamint a társadalom fölötti kontroll átmeneti lazulása kapcsolódik hozzá. Új magyar intézményeket alapítottak, így a Madách Kiadót és a Kriterion Kiadót, amelyek a csehszlovákiai és romániai magyarság szellemi műhelyeiként működtek a rezsim utolsó két évtizedében. Csehszlovákiában az állami szintű kisebbségi képviselet intézményesülése is megindult 1968–69-ben, ez azonban az augusztusi szovjet intervenciót követő restauráció során hamarosan kiüresedett. Romániában viszont a kisebbségi érdekképviselet intézményesülése el sem kezdődött. Mindkét országban számon tartanak egy „hatvannyolcas nemzedéket", amelynek tagjai kulcspozíciókat töltöttek be a kisebbségi kulturális intézményrendszerben, valamint az állami és pártstruktúrában. Formális kisebbségi érdekképviseleti szervek híján a kulturális szféra vett át informális módon politikai feladatokat. Ez Csehszlovákiában nagyrészt a Csemadok keretében történt, amely országos hálózattal és nagyszámú tagsággal bírt, és amelynek Romániában szintén nem volt párja.

A „hatvannyolcas nemzedék" informális érdekképviseleti eszköztárához tartozott többek között a politikai üzenetekkel átszőtt, áthallásos irodalom, valamint a közművelődési hálózat keretében zajló tevékenységek. Ezek az események az identitás ápolására, a gyülekezésre és az információcserére adtak lehetőséget a kisebbségi közösségen belül. A hatalom felé az érdekképviselet eszközei a legalitás keretein belül maradó, kommunista elvekkel és szocialista államrenddel kompatibilis beadványok voltak.

Ezzel a fajta politizálással szemben lépett fel mindkét országban egy ifjabb nemzedék. A lojalitásra és a belső kritika jogára épülő legalista stratégiát Tóth „lojális ellenzékiségnek" nevezte.[3] Az erdélyi *Ellenpontok* szamizdat szerkesztői „jogkövető" és „metaforikus" kisebbségi érdekképviseletként írták azt le, a modell működtetőit pedig a „hűbéri viszonyulás híveinek és fenntartóinak" minősítették.[4]

Tóth Károly szövegeiben markánsan megjelenik a gondolat, hogy az irodalmat (vagy a kultúrát) és a politikát szét kell választani, mindkettőt a saját mércéje szerint kell megítélni.

A fiatalok politikai opciói között a reformkommunizmus mellett megjelent a kommunizmus elutasítása és a rendszerváltás szükségessége is. A disszidensek politikai eszközei szélesebb palettán mozogtak, mint a hatvannyolcas nemzedéké: egyaránt éltek legális, féllegális (ezek Tóth Károly kategóriái, de talán találóbb formálisnak és informálisnak nevezni őket) és illegális eszközökkel.

[3] Autonómiakísértet. In: Tóth, 2025. 195.

[4] Keszthelyi András: Széljegyzetek egy évfordulóhoz. Ellenpontok. *Beszélő*, 1992/11. http://beszelo.c3.hu/cikkek/ szeljegyzetek-egy-evfordulohoz (Utolsó letöltés: 2026. május 21.); Az ELLENPONTOK szerkesztőségének PROGRAMJAVASLATA a romániai magyarság jogfosztott helyzetének megváltoztatása érdekében. *Ellenpontok*, 1982/8. 10.

Csehszlovákiában egymással szorosan összefonódva folytak az autonómiakísérletek a magyar intézményeken és a földalatti mozgalmakon keresztül. Így a Madách Kiadóban (Új Mindenes Gyűjtemény, Próbaút, Főnix Füzetek, tiltakozó szövegek szerkesztése), az *Irodalmi Szemle* szerkesztőségében (Holnap irodalmi melléklet) és a Magyar PEN Club révén, a formális keretek közt működő, de gyakorlatilag önállóságnak örvendő klubokban (Iródia), és a teljesen informális és állami üldözésnek kitett disszidens szervezkedésekben (Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága). A hivatalos intézmények belakása, a hivatalos kultúrpolitika belülről feszítése, az autonóm szigetek létrehozása olyan stratégia, melynek gyakorlására a romániai másként gondolkodóknak sokkal kevesebb lehetőségük volt.

Itt mélyebbre mehetünk az ellenzéki magatartások összehasonlításban. A közép- és kelet-európai ellenzéki mozgalmak sok tekintetben hasonlítottak egymásra, bár erejük tekintetében hatalmas eltérés volt közöttük. Így a csehszlovákiai mozgalmak az élbolyhoz tartoztak, míg a romániai disszidenseknek nem is sikerült mozgalommá szerveződniük. A hasonlóság oka egyrészt a politikai környezetben keresendő, de sokkal inkább abban, hogy az ellenállási mozgalmak transznacionális hálózatokba szerveződtek. Ezeken a hálózatokon keresztül áramoltak a kritikai diskurzusok, az ellenállási gyakorlatok mintái (beleértve a különféle tevékenységtípusokat és védekezési stratégiákat), az anyagi erőforrások (másológépek, pénz), a szamizdat termékek, és ezen keresztül valósult meg egymás eszmei és politikai támogatása.

A szlovákiai magyar disszidensek rá akartak és rá is tudtak csatlakozni a közép- és kelet-európai hálózatra. Szoros és eredményekben gazdag kapcsolatot alakítottak ki a magyarországi másként gondolkodó csoportosulásokkal, a lengyelországi ellenállási mozgalmakkal, valamint a csehszlovákiai ellenzékkel: a Charta ’77-el és a Csehszlovák Demokratikus Kezdeményezés előkészítőivel, a szlovák chartásokkal, ellenzéki írókkal és a szlovák földalatti keresztény mozgalom képviselőivel.

„[S]zerencsések voltunk, hogy ezekkel az emberekkel összehozott a sors, no persze mi is kerestük őket” – említi meg Tóth Károly a szegedi cserediákság alkalmával megismert ellenzéki értelmiséget, akik meghatározók voltak a szlovákiai magyar fiatalok eszmeiségének kialakulásában.[5]

Szeretném felhívni arra a figyelmet, hogy a másként gondolkodó többségiek, azaz a csehek és szlovákok is keresték a kapcsolatot és a dialógus lehetőségét az ellenzéki magyarokkal.

Ez a szellemi háttér és ezek a politikai erők vezettek a Független Magyar Kezdeményezés 1989. novemberi létrehozásához. Működését tekintve ez a szervezet nem etnikai tömörülésként határozta meg magát elsősorban, hanem a csehszlovákiai demokratikus változások partnereként. Az FMK politikai programjának kulcsfontosságú eleme a „párbeszédképes” szervezet és aktív szerepvállalás a demokratizálódási folyamatban. A „párbeszédképes” olyan politikai tömörülést jelentett,

[5] Elbeszélt történelem – A rendszerváltás évei. Tóth Károly (1996–1997). In: Tóth, 2025. 23.

amely nemzeti ideológiai korlátoktól mentes, a szlovák többséggel szemben nem összezáró és védekező egységként jelenik meg, a szlovákokat nem egységes és ellenséges tömbként kezeli, hanem kompromisszumkereső, azaz együttműködésre nyitott és energiát fektet a politikai érdekek felismerésébe és egyeztetésébe.[6] Az FMK a csehszlovákiai bársonyos forradalom szerves részét képezte, és az első demokratikus választásokig az elveinek megfelelő, érdemi munkát végezhetett. A hagyományos nacionalista diskurzust folytató szlovák pártok megjelenése, amelyre a magyar pártok hasonló stratégiával válaszoltak, olyan diskurzív teret teremtett, amely marginalizálta az FMK által képviselt politikai programot.

Romániában gyökeresen másként zajlottak az ellenzéki tevékenységek és az átmenet. A romániai magyar és román disszidenseknek csak jóval korlátozottabban volt részük transznacionális hálózat felhajtó erejében. A disszidensek szigorú megfigyelése és terrorizálása, a börtönbe vetés valós lehetősége, az útlevelek bevonása és ezáltal a kiutazás korlátozása, a határátlépők, a telefonvonalak és a posta szigorú ellenőrzése elejét vette a helyi szervezkedésnek, és eredményesen akadályozta a hálózatokra kapcsolódást. A disszidens felszólalások gyarapodtak ugyan a nyolcvanas évek vége felé, de az aktív ellenzékiek nem szerveződtek csoportosulássá, hanem többnyire elszigetelt értelmiségi tiltakozásokról beszélhetünk. Ritka kivételnek számít az *Ellenpontok* szamizdat akció, de ennek a működését is viszonylag hamar ellehetetlenítette az államhatalom. Hangsúlyozni kell, hogy a lehetőségekhez mérten a romániai disszidenseknek is volt transznacionális támogatottságuk. A kisebbségi magyaroknak extra nexusokat biztosítottak a Magyarországra szakadt erdélyiek és a magyarországi másként gondolkozók.

A romániai helyzet egyik lényegi összetevője az, hogy a hivatalos és a suttogó propaganda olyan eredményesen szította a magyarokkal szembeni gyanakvást, hogy a maroknyi román és magyar disszidens közé is éket vert, így interetnikus együttműködésre alig akad példa. A dialógus keresése rendre a másik fél elutasításába ütközött a disszidensek és a kulturális elit tagjai között egyaránt. A demokratizálódás (reformkommunizmus) tekintetében a magyar kulturális elit berkeiben az volt a meghatározó álláspont, hogy az elsősorban a román többség feladata, mert a magyar kisebbség számára esélytelen, megkísérlése túl sok veszteséggel járna.

Míg a kemény diktatúra szorításában a romániai magyar disszidensek erkölcsi alapú és szimbolikus tiltakozásra kényszerültek, addig a szlovákiai magyar disszidensek sokkal pragmatikusabb hozzáállást tanúsíthattak, keresték az intézményi réseket, és aprólékos intézményi tervrajz alapján építették a szabadságot.

Mindezek eredményeként, valamint a forradalom erőszakos természete miatt, a disszidensek ereje és a rendszerváltásban játszott szerepe Romániában lényegesen kisebb volt, mint a többi közép- és kelet-európai államban. Hogy tovább

[6] Tóth kompromisszum-koncepciójáról lásd A tej és a sör ára már sose lesz két korona Szlovákiában. In: Tóth, 2025. 422.

folytassuk a különbözőségek sorát, Romániában villámgyorsan megalakult a romániai magyarok érdekképviseletét magára vállaló egységes ernyőszervezet, az RMDSZ, amely etnikai pártként funkcionált az elkövetkező évtizedekben, ennek előnyeivel (szavazatszerzés) és hátrányaival (elszigetelődés a többségi pártoktól) együtt. Tóth Károly egyik összefoglaló tanulmányában éleslátóan rámutatott arra, hogy a Csemadok négy évtizedes létezése és tevékenysége tette lehetővé, hogy a rendszerváltással megszülető szlovákiai magyar pártok mentesüljenek olyan művelődésszervezési feladatok felelőssége alól, amelyeket az RMDSZ-nek fel kellett vállalnia, politika és kultúra vegyülésének kockázataival, hátrányaival együtt is.[7]

Zárásként feltehetünk pár aktualitással bíró kérdést: Létezhet-e életképes kisebbségi intézményrendszer megfelelő állami támogatás nélkül, vagy éppen elnyomó nemzetpolitikai feltételek között? Egy kisebbségi párt vagy több kisebbségi párt szolgálja-e jobban a kisebbségi érdekképviseletet? Szüksége van-e a magyaroknak románokra, szlovákokra a boldoguláshoz? Adunk-e esélyt az interetnikus párbeszédnek? A szélsőjobb erők erősödése idején, amikor nyers riogatásra szűkül a közéleti beszéd, úgy gondolom, hogy hasznos elővenni az *Autonómiakísértet* kötetet, és újragondolni Tóth Károly inspiráló válaszait: az autonómia nem a hatalom ajándéka, hanem szívós építkezés; a szabadság nem engedély, hanem elhatározás; a védekezés nem bezárkózás, hanem nyitás.

[7] A kulturális intézményrendszer. In: Tóth, 2025. 585.